

Dialogteologi i et samisk perspektiv¹

Tore Johnsen

Det samiske samfunnet har en økende bevissthet om at det finnes to tradisjoner i folkets religiøse liv; den kristne og den tradisjonelle samiske. Hvordan håndterer man så dette? De siste tiårs identitets- og selvartikuleringsprosesser i det samiske samfunnet har endret premisene for samtalen om slike spørsmål. En ny historisk og kulturell selvbevissthet har vokst fram blant nye generasjoner samer, og samiske åndelige tradisjoner har fått fornyet status og interesse.

Dette har gjort det mer presserende å utvikle en dialogisk teologi i samisk perspektiv. Det handler om å bidra med språk, fortolkende perspektiver og teologiske ressurser som gjør det *mulig å snakke meningsfullt sammen* om møtet mellom disse to tradisjonene i det samiske folkets religiøse liv. Kapittelet forsøker å utvikle en tenkning om dette. Første del identifiserer særpreg ved den samiske dialogkonteksten og utvikler en refleksjon om dette i lys av en konkret case. Andre del angir en retning for en fremtidig samisk dialogteologi ved å peke på tre «prosjekter» for en slik teologi. Del tre gir et teologisk utblikk for videre arbeid med dialogteologi i en samisk kontekst med henvisning til noen aktuelle problemstillinger.

Sentralt i kapittelet står en dekonstruksjon av språket som tas i bruk for å omtale samiske åndelige tradisjoner. Denne dekonstruksjonen avdekker samtidig skjulte forutsetninger i hovedstrømmen av vestlig teologi og filosofi, noe som gir kapittelet overføringsverdi langt utover en samisk kontekst.

Særpreg ved den samiske dialogkonteksten

En dialogisk teologi i samisk perspektiv må, for å være relevant, ta høyde for særpregene ved den samiske dialogkonteksten. I fortsettelsen beskrives derfor noen grunntrekk ved denne ut fra spørsmålene: Hvem er dialogpartene i en samisk dialogteologi? Er det snakk om dialog mellom religioner? Og hva preger det kommunikative rommet som omgir de religiøse tradisjonene?

---

¹ Publisert i *Dialogteologi på norsk*. B. Fagerli, A.H. Grung, S.T. Kloster, L.M. Onsrud (red). Oslo: Verbum, 2016. s. 102-119.

Hvem er dialogpartene i en samisk dialogteologi?

Mens kristen dialogteologi vanligvis handler om samtalen med «den andre», vil jeg hevde at en teologi som vil være relevant for en samisk dialogssammenheng, i større grad må vektlegge muligheten for en meningsfull samtale med «seg selv». Dette høres kanskje introvert ut, men blir forståelig i lys av den koloniale konteksten som samisk spiritualitet blir forvaltet i.

Innføringen av kristendommen blant samene var i liten grad preget av dialog. Der dialog preges av verdier som respekt, åpenhet og mulighet for å lære av den andre, var det historiske møtet mellom kristendom og samisk religion i stor grad preget av angrep, demonisering og kontant avvisning av samiske åndelige tradisjoner. Konsekvensen ble at samer gjennom religionsmøtet ble påført et kristent språk som i stor grad fratok folket mulighet til å føre en dialog med sin egen tradisjon og historie.

Dette betyr ikke at all kontinuitet i forhold til gamle tiders åndelighet forsvant. Ei heller at samers følelser for egen historie, kulturarv og livsform ble visket helt ut. Det betyr heller ikke at det ikke foregikk noen form for dialog mellom disse to tradisjonene i folket selv. Det betydde kanskje mest av alt at feltet ble fylt med stor ambivalens, og at store deler av samisk kulturtradisjon ble tabu- og skambelagt, og derfor forvaltet med taushet. Resultatet ble at dialogrommet om samisk religiøs selvforståelse – også en kristen – ble snevret dramatisk inn.

Denne historiske prosessen har ført til at det samiske samfunnet i dag i en viss forstand bærer «den andre» i seg selv. Hvem «den andre» er, avhenger av hvilket perspektiv man tar.² I et kristent dialogskjema blir den tradisjonelle samiske åndeligheten «den andre». Fra et samisk ståsted har imidlertid opplevelsen av kristendommen som koloniserende kraft gitt næring til et motsatt perspektiv. Også kristendommen kan oppfattes som «den andre». En måte å si det på er derfor at det samiske samfunnet i dag bærer i seg to «andre» og to «selv» samtidig. Jeg vil hevde at religiøs identitetsforvaltning i Sápmi i dag kan forstås som ulike valg innenfor disse motpolene.

I svært mange tilfeller vil samer på individplan bære med seg ulike typer tilknytning til begge tradisjoner, selv om dette kan uttrykkes på svært forskjellige måter. For noen handler det mest om en historisk bevissthet om hvor man kommer fra. For andre handler det også om hvordan man definerer og posisjonerer seg selv i forhold til ulike samiske åndelige tradisjoner i nåtid. Både samisk kirkeliv og det samiske samfunnet generelt rommer ulike tilnæringer til

---

² Uttrykket «den andre» er her brukt i et postkolonialt perspektiv.

dette. Feltet er med andre ord preget av variasjon og motstridende oppfatninger internt i samiske samfunn.

Hvem er så dialogpartnerne i en samisk dialogteologi i lys av dette? Kanskje kan vi si at dialogen først og fremst foregår mellom to *tradisjoner* – den kristne og den tradisjonelt samiske. Dialogen mellom disse to tradisjonene konstitueres på ulike måter i de personene som er involvert. Jeg vil skjelne mellom tre nivåer for dialog. For det første kan dialogen mellom de to tradisjonene forstås som individuelle prosesser *i* den enkelte. Dialogen mellom de to tradisjonene kan videre forstås som kollektive prosesser *innenfor* samme religiøst-kulturelle fellesskap. Til sist vil dialogen også kunne konstituere seg som et møte *mellom personer* med klart forskjellig religiøs ståsted, for eksempel symbolsk representert ved en sjaman og en predikant/prest. Selv om dialogsituasjonen i det siste tilfellet i større grad fremstår som et «møte mellom religioner», kan imidlertid også denne sees som en utvidelse av den interne samiske dialogen beskrevet ovenfor.

Dialog mellom religioner eller dialog mellom åndelige tradisjoner?

Dermed er vi kommet til et annet særtrekk som dialogteologi i samisk kontekst må ta høyde for. For snakker vi om religionsdialog i egentlig forstand? Det kan være nyttig å minne om at omtalen av «religion» og «religioner» som totale størrelser er problematisert. Religion som klart enhetlige avgrensede størrelser er først og fremst konstruksjoner (Sharpe 2010:35). Min henvisning til dette handler ikke om å benekte at det finnes en klar identitet og kjerne i ulike religiøse tradisjoner. Det er heller en påminning om at menneskelig religiøsitet er langt mer dynamisk og kompleks enn ord som «religioner» og «religionsdialog» kan gi inntrykk av.

Dette har relevans for å utvikle et nyansert blikk på dialogen om samiske åndelige tradisjoner. Det som kan fremstå som samisk religion og elementer av såkalt animistisk livsforståelse fra én synsvinkel, kan forstås som uttrykk for en genuin kristen livsforståelse fra en annen synsvinkel. Det kan derfor være nyttig å ikke forestille seg religionsdialog som et møte mellom komplette religiøse pakker. I en samisk kontekst gir det mer mening å snakke om dialog mellom ulike religiøse eller åndelige tradisjoner. Og slike tradisjoner kan etter min mening være mer kompatible enn våre kategorier i blant gir inntrykk av.

Det kommunikative rommet som omgir samiske tradisjoner – en case

I fortsettelsen presenteres en case som viser at det ikke alltid er lett å plassere samiske tradisjoner i den ene eller den andre kategorien. Dessuten synliggjør det hvor komplekst og motsetningsfullt det kommunikative rommet som omgir samiske åndelige tradisjoner, kan

være. Det samiske tradisjonsfeltet utsettes ofte for sterke verdiladede tilnærminger både innenfra og utenfra når de eksponeres i offentligheten. En dialogteologi som vil være relevant for en samisk kontekst, må ha et blikk for dette.

I 2006 skulle et nytt vitenskapsbygg i Guovdageaidnu bygges. Ledelsen ved Sámi Allaskuvla/Samisk Høgskole valgte å følge den samiske skikken med å spørre om tillatelse til å bygge på stedet. Det impliserer at man først sover på den aktuelle plassen for å se om man har fred. Ifølge tradisjonen er det de underjordiske som i denne sammenhengen representerer naturen overfor mennesket.

Da det ble offentlig kjent at Sámi Allaskuvla hadde invitert med Statsbygg for å sove på tomta, verserte saken i en rekke medier. Den nylig avgåtte soknepresten i Guovdageaidnu sa til NRK (Pulk og Losvik 2006): «Etter min mening bør vi være ferdig med den tiden, for dette er mørkets makter de oppsøker på den måten.» Presten mente dette var «både hedensk og farlig» og anbefalte å velsigne og be over tomten i Faderens, Sønnens og Den hellige ånds navn, «for det er krefter som er virkelige». Rektoren ved høgskolen resonnererte imidlertid slik overfor avisa Nordlys (Rein 2006): «Gjennom å spørre de underjordiske viser vi det samiske samfunnet at vi er klar over vår historie og det som har hatt betydning for det samiske folk. Vi driver aktiv kunnskapsbygging gjennom våre institusjoner, men vi skal også gjøre det vi kan for å opprettholde våre tradisjoner.»

I august 2014 verserte en liknende sak i media. Da var det Sametinget i Kárášjohka som skulle bygge en ny kontorfløy. Sametinget tok initiativ til at man sov på tomta før bygging, og byggherren Statsbygg var invitert med. Saken ble bl.a. omtalt i NRK, VG, Vårt Land, Dagen og en rekke nordnorske medier. Statsbyggs representant sa til VG (Henriksen 2014): «Noen vil kanskje synes dette er overtro. Selv har jeg ikke behov for å karakterisere ritualet, jeg er bare nysgjerrig.» Hun fortalte at Statsbygg deltok på en liknende «seremoni» før byggingen av vitenskapsbygget i Guovdageaidnu.

Saken endte til slutt på NRKs Dagsnytt attensending der en representant fra Statsbygg var i studio, og en Frp-representant og Sametingets direktør ble intervjuet over telefon (NRK 24.08.2014). I TV-overføringen var store deler av innslaget preget av smil og tilløp til fnis i studio og på bakrommet, også av NRKs medarbeidere. Statsbyggs utgangspunkt var å vise respekt for lokal tradisjon, og det ble understreket at det hadde vært en fin opplevelse. Ut over det tok vedkommende ikke stilling til innholdet. Det ble vist til eksempler der Statsbygg hadde satt opp bygg i andre land, blant annet i India, og hvor de hadde tilpasset seg lokal kultur. Men noe så «eksotisk» som dette hadde de ikke vært borte i. Frp-representanten undret

om Statsbygg ville vist samme respekt overfor andre kulturelle grupper enn samer, og hva ville det i så fall kunne føre til.

Sametingets direktør fortalte over telefon at dette var helt vanlig samisk tradisjon som de ønsket å følge. «Vi ønsker å ta hensyn til samiske tradisjoner som i den her sammenhengen handler om at man ikke bare skal ta seg til rette når man skal etablere seg på et sted. Det handler om at man skal ha respekt for at det har vært virksomhet der før, og at man har en åndelig tilnærming i forhold til en tro som er høyst levende i den samiske kulturen.»

Men hva ville Sametinget gjort dersom man sov urolig? ville programlederen vite. Man ville vel ha bygd uansett, så var ikke dette litt spill for galleriet? «Hva om vi hadde sovet urolig der? Ja, det kan selvfølgelig også skje i henhold til tradisjonen», svarte direktøren. «Men det lar seg også håndtere. Det fins de som kan bidra med å hjelpe til der også.»

Programlederen spurte himmelfallen: «Altså noen sjam..., noe åndeutdrivelse; eller fabler jeg helt her, eller?» «Nei, men du behøver ikke å fable så mye om det», svarte direktøren. «Det er jo etablert i Den norske kirke blant annet hvordan man håndterer urolige hus. Det inngår jo som en del av det kirka i Nord-Norge jobber med på daglig basis. Det her er jo ikke noe merkelig.»

«Vi har et folk å tjene som er bærer av den tradisjonen som stiller krav til hvordan vi skal oppføre oss», sa direktøren til slutt – og skjøt inn et lite apropos. Han hadde merket seg at det ikke fantes noen seterad 13 på flyet på vei sørover dagen før.

Også den kristne dagspressen omtalte saken. Daværende biskop i Nord-Hålogaland uttalte til Vårt Land (Blystad 2014): «Jeg er så vant med det at jeg reagerer ikke på det. Når man skal bygge hus i et samisk område så legger man seg der for å sove om natta.» Også undertegnede ble intervjuet i samme avisartikkel. Jeg sa det handlet om at man spør stedet og naturen om tillatelse til å være der. «I en samisk naturforståelse er ikke naturen bare en tom gjenstand, men det finnes også en åndelig dimensjon.»

I kommentaren «Krevende å la åndene være høringsinstans i byggesaker» publisert samme dag som den nevnte avisartikkelen, drøftet Vårt Land saken i lys av et «mer mangfoldig religiøst landskap» (Jordheim 2014). Avisa var mest interessert i det prinsipielle ved at Statsbygg deltok. For å få fra sitt poeng brukte kommentatoren eksempler som han riktignok beskrev som «konstruerte og outrerte», men som like fullt fungerte retorisk i kraft av at de spilte på stereotypiske forestillinger om urfolks åndelighet. «Det er lett å snakke om respekt når det eneste som kreves er en sovepose. Heldigvis for Sandvik tilsa ikke tradisjonen at jorden måtte stenkes med 15 liter reinsdyrblod fra egen slakt eller at byggherren måtte utføre en rituell dans iført kun ravnefjær på hodet.»

Teologen Jan Opsal sa følgende til avisa Dagen (Almelid 2014): «Å sove i denne lavvoen er et skritt lenger i retning av en kultisk handling enn når man tar av skoene for å gå inn i moskeen. Det er noe mer enn å bare vise respekt for andres forestillinger, fordi man også selv går inn i det og trekker praktiske konsekvenser av disse forestillingene.»

Saken vakte også ulike reaksjoner blant samer. Den samiske turistoperatøren som tilrettela lavvoen, mente det var veldig bra at Statsbygg æret den samiske kulturen, og at Sametinget slik spurte om ro for det nye bygget sitt (Larsson og Idivuoma 2014). En samisk journalist påpekte i et kritisk innlegg at dersom man fulgte tradisjonen, så skulle dette vært utført før en offentlig byggesak var igangsatt. Han mente derfor det hele var et PR-stunt (Kristoffersen 2014). Den norskspråklige samiske avisa Ságat delte dette synet, men kom med en ny begrunnelse. De hadde «mer begrenset tro på underjordiske og tilsvarende åndelige vesener» (Ságat 2014). Saken var «en dråpe i det havet av fordommer som ennå eksisterer overfor samene i Norge», og avisa var bekymret for at man bare bekreftet og skapte nye fordommer om samer.

Analyse av språklige kategoriseringer brukt om samisk åndelig tradisjon

Ordvalgene vi gjør når ulike fenomener omtales, impliserer mer enn vi tror. De kan inngå i et større knippe av termer og begreper som samlet representerer verdiladede og normative betraktningmåter til temaet. Ett enkelt ord kan bære med seg en større assosiasjonsverden og henge tett sammen med bestemte måter å teoretisere omkring et aktuelt fenomen på.

Det gjør derfor forskjell om man bruker begrepet «naturen», «stedet», «underjordiske», «ånder», «åndelige vesener», «åndeverdenen», «åndemakter» eller «mørkets makter» om de som spørres om tillatelser i casen ovenfor. Det gjør også forskjell hvordan man kombinerer disse ordene. Videre kan disse ordene ha ulike assosiasjonsverdener knyttet til seg fra kontekst til kontekst. For eksempel vil «natur», «underjordiske» og «ånder» antakelig bære med seg en annen mening i en samisk tradisjonskontekst enn tilfellet i en moderne norsk majoritetskontekst. Mens for eksempel «underjordiske» og «ånder» i visse samiske kristendomstradisjoner betraktes som en del av naturen og Guds skaperverk (Johnsen 2005:63–66), vil mange kristne utenfor disse tradisjonskontekstene antakelig ty til mer demoniserende kategorier dersom de overhodet tillegger slike fenomener realitet. En dialogisk teologi i samisk perspektiv bør bidra til en bevisstgjøring om hvilke språklige kategorier som faktisk er i bruk når samiske tradisjoner omtales, og belyse hva disse impliserer.

På denne bakgrunn er det interessant å analysere ordvalget til aktørene i casen ovenfor, da det kaster lys over det kommunikative rommet som omgir samiske åndelige tradisjoner. I skjemaet nedenfor er de anvendte ordene gruppert i kolonner etter hvorvidt de 1) signaliserer verdier og holdninger i møte med feltet, eller om ordene 2) kategoriserer samisk åndelig tradisjon generelt, 3) kategoriserer «adressaten» for spørsmålet om byggetillatelse, eller 4) selve praksisen. Ordene er videre gruppert i tre horisontale sjikt som representerer et positivt ladet innefra-perspektiv, ulike «mainstream» utenfra-perspektiver samt et negativt ladet kristent perspektiv.

	Verdier/holdninger i forhold til tradisjonsfeltet	Omtale av samisk åndelig tradisjon	Hvem er adressat for spørsmålet om «byggetillatelse»?	Omtale av praksis
POSITIVT LADET INNENFRA- PERSPEKTIV	- (vår) historie - (vår) tradisjon - respekt	- tro - åndelig	- natur/stedet - de underjordiske - ånder	- skikk - tradisjon - hvordan oppføre seg
ULIKE «MAINSTREAM» UTENFRA- PERSPEKTIVER	- respekt - nysgjerrig - spennende - eksotisk - stereotypier - latterlig	- religiøst mangfold - tullete - latterlig - (ikke) virkelig	- underjordiske - åndelige vesener - åndeverdenen	- ritual - seremoni - kultisk handling
NEGATIVT LADET KRISTENT PERSPEKTIV	- farlig - ferdig med den tiden	- overtro - hedensk	- åndemakter - mørkets makter	- oppsøke mørke makter

I det positivt ladede innenfra-perspektivet brukes ord som «tro» og «åndelig» til å omtale samisk åndelig tradisjon. Den forbindes med positive verdier som «historie», «tradisjon» og «respekt». «Naturen» er bærer en «åndelig» side som er representert ved «de underjordiske». Den aktuelle praksisen omtales som «skikk», «tradisjon» og forbindes med «hvordan man skal oppføre seg» i naturen.

Det negativt ladede kristne perspektivet omtaler den samiske åndelige tradisjonen som «overtro» og «hedensk». Den er forbundet med en «tid man bør være ferdig med» fordi den er «farlig». Den står i forbindelse med «åndemakter» og «mørkemakter», og praksisen beskrives som «å oppsøke» disse maktene.

«Mainstream» utenfra-perspektivene signaliserer ulike former for distanse til de samiske åndelige tradisjonene. Den mest positive holdningen er «respekt». Ambivalente og distanserte budskap signaliseres i ord som «nysgjerrig», «spennende», «eksotisk» og i tendensen til stereotypifisering. Noen kommuniserer nonverbalt at det hele er latterlig. «Religiøst mangfold» er et relativt nøytralt ord, mens «tullete», «latterlig» og (ikke) «virkelig» representerer negative referanser til samisk åndelig tradisjon. Den aktuelle praksisen

beskrives som «ritual», «seremoni» og «kultisk handling».

Tre prosjekter for en samisk dialogteologi

Metaforisk utgjør språket med dets kategorier broen vi vandrer fram og tilbake på i dialogen. Kategoriene for å uttrykke relasjonen til «den andre» kan imidlertid bli så unyanserte at broen kolliderer straks noen forsøker å bevege seg ut på den. Faren er overhengende dersom virkeligheten beskrives med kategorier og karakteristikker som impliserer gjensidig utelukkende motsetninger, såkalte dikotomier. Da har man utviklet språklige ressurser for konfrontasjon, og ikke for dialog.

Casen ovenfor viser hvordan språket som brukes til å omtale samiske religiøse tradisjoner, ofte er preget av forenklete svart-hvitt-kategorier som skyver samtalen ut i ytterpunktene. Det illustrerer at dialog handler om mer enn vilje til å lytte og forstå. Minst like viktig er spørsmålet om språk. Besitter vi et språk som tilrettelegger for et reelt møte? Innebærer kategoriene vi bruker for å beskrive oss selv, implisitt en nedvurdering av «de andre»?

I lys av dette vil jeg antyde en retning for arbeidet med samisk dialogteologi og beskrive det som et identitetsprosjekt, et forsoningsprosjekt og et dekoloniseringsprosjekt.³ For å videreføre resonnementet om språk velger jeg av pedagogiske grunner å starte med dekoloniseringsperspektivet.

Dialogteologi som dekoloniseringsprosjekt

Jens-Ivar Nergård poengterer (2013) at koloniseringen av Sápmi foregikk både på et ytre og et indre plan. I det ytre innebar koloniseringen vandalisering av samisk språk og kulturtradisjon. På det indre plan innebar den imidlertid at samer ofte kom i konflikt med seg selv i form av mistro til egne verdier, skam og selvforakt. Koloniserens oppfatning ble gradvis folks egen. Dette forlenget kolonipolitikken etter at den offisielt var avsluttet, hevder Nergård. Han konkluderer med å si at kirken kanskje satte de dypeste sporene ved at den gikk myndighetenes ærend med guddommelig autoritet.

Dekolonisering handler om å utvikle en bevissthet om det tanke- og verdimeslige fotavtrykket som koloniseringen etterlot hos de koloniserte (Smith 2012). Uttrykket *captive*

---

³ «Prosjekt» brukes her metaforisk for å si at en samisk dialogteologi ikke bare skulle relatere seg til de prosessene det her er snakk om, men i tillegg også ha som intensjon å bidra til å bevege disse prosessene.

mind eller *colonized mind* refererer til hvordan man, ubevisst eller ukritisk, fortsatt sitter fast i kolonimaktens tanke- og verdsett, og ikke ser alternativene (Chilsa 2012:7–9). Dialogisk teologi som dekoloniseringsprosjekt handler om å kaste av seg det teologisk-filosofiske «over-jeget» som ble internalisert i koloniseringsprosessen, for å kunne etablere en samisk kristen identitetsforvaltning på egne premisser.

Vestlig filosofi og vitenskapstradisjon ble til i en kolonial kontekst, særlig fra opplysningstiden av.⁴ Den nye informasjonen om fremmede eksotiske folk og kulturer fungerte som kontrast til den filosofiske selvforståelsen og tenkningen som vokste fram blant Europas intellektuelle eliter. Det finnes derfor mange innebygde kontrasteringer i vestlig filosofisk tradisjon, som samtidig marginaliserer urfolks virkelighetsforståelse og kunnskapstradisjoner. Urfolksforskere har de senere årene utviklet en kritisk bevissthet om dette, bl.a. med henvisning til Derridas filosofi (Kuokkanen 2009:39).

Ifølge Derrida er tre prinsipper sentrale i konstruksjonen av vestlig filosofisk tradisjon (Wikipedia 2015 og Internet Encyclopedia of Philosophy 2015): 1) Grunnelementene i tanker og språk er ordnet i begrepspar (dualismer) som 2) forstås som gjensidig utelukkende motsetninger (dikotomier) hvor 3) det ene motstykket gis mer verdi enn det andre (hierarki). Når språk og tenkning struktureres rundt et større knippe verdiladede dikotomier, oppstår et indre verdihierarki i språk og tenkning. Dette er innebygd i språket på en måte som oftest er skjult for språkbrukerne. Derridas dekonstruksjon handler om å avdekke dette. Nedenfor listes opp en rekke slike verdiladede dikotomier som rammer urfolks virkelighetsforståelse og filosofier. Mens ordene til venstre er den positivt ladede enden av dikotomien, ble ordene til høyre assosiert med urfolk.

menneske	-	natur
kultur	-	natur
kulturfolk	-	naturfolk
sivilisert	-	primitiv
sjel	-	kropp
fornuft	-	tro/følelser
tro	-	overtro (villfarelse/avgudsdyrkelse)

---

⁴ Smith gjør oppmerksom på at forestillinger om «de andre» allerede hadde eksistert i århundrer i Europa, men understreker at opplysningstiden formaliserte disse betraktningmåtene som eksplisitte klassifikasjonssystemer og «sannhetsregimer» gjennom vitenskap, filosofi og imperialisme (2012:33).

historie	-	myter
tid	-	rom

Mens samisk tradisjonell tenkning ikke har vært organisert rundt de samme dikotomiene (for eksempel er ikke «natur» på samisk del av dikotomien kultur–natur), har kristen teologi etter opplysningstiden konsentrert seg om venstre side av dikotomiene. Dette er over generasjoner bygd inn i teologiens normative språk og har preget kirkens blikk på samisk spiritualitet. Det gjør dialogutfordringen mellom kristen og tradisjonell samisk åndelighet større.

Også det akademiske studiet av religioner bidro til å diskvalifisere urfolks tradisjoner som fornuftige dialogpartnere. Fram til 1800-tallet representerte kristen teologi den normative teorien for sammenlikningen av religioner der vurderinger ble gjort ut fra «sann–falsk» religion, guder, gudsdyrkelse, osv. (Sharpe 2010:25). Dette reflekteres i misjonærenes beskrivelser av samisk religion fra første halvdel av 1700-tallet med ord som «avgudsdyrkere», «villfarelser», «djeveldyrkere», «overtro». På siste halvdel av 1800-tallet ble imidlertid utviklingsteorien den nye fortolkende teorien for studiet av religionene (Sharpe 2010:27f). «Animisme», «åndetro» og «sjamanisme» ble nå uttrykk for det primitive og umodne stadiet i menneskets religiøse historie, mens etisk basert «monoteisme» var det mest utviklede, og ulike former for «polyteisme» lå i mellom (Hackett 2010:166).

Gjennomgangen viser hvordan det normative språket for møtet mellom kristendom og samisk religion er forsynt med et rikt arsenal av stigmatiserende kategorier, basert på teologiske og filosofiske dikotomier og evolusjonsteori. Ordene det gripes til når samisk åndelig tradisjon omtales, inngår med andre ord i mer omfattende verdihierarkier som implisitt bærer med seg bestemte måter å resonnerer på. Linda Tuhiwai Smith kaller dette å være *oppressed by theory* (2012:39). Casen ovenfor illustrerer hvor seiglivet slike uttrykksformer kan være, og hvor mye av dette vokabularet som aktiveres når samiske tradisjoner omtales i dag. Dersom dette blir de dominerende språklige ressursene for møtet mellom kristen tro og samisk spiritualitet, blir dialogen veldig vanskelig. Man har et språk for konfrontasjon, men ikke for dialog.

Dialogteologi som forsoningsprosjekt

Mens dekolonisering relaterer seg til den tanke- og verdimeslige siden ved den indre koloniseringen, refererer forsoning til den følelsesmessige og psykologiske dimensjonen ved samme prosess.

Ifølge Desmond og Mpho Tutu (2014) består det første steget på vei mot forsoning i å kunne fortelle om hva som har hendt. Det neste steget består i å sette ord på smerten dette har

skapt i møte med «anerkjennende andre». Det siste er særlig vanskelig når det dreier seg om krenkelser som er innhyllt av skam (Tutu og Tutu 2014:34). Slik smerte står i fare for å fortrenkes og dermed bli språkløs på en destruktiv måte. Derfor er det tilsvarende viktig å etablere og praktisere et sant språk om denne skammen, både individuelt og kollektivt (Gjerdrum 2013). Dette er relevant for dialogen om samisk åndelighet, da denne i stor grad ble skambelagt som hedenskap, overtro, primitiv og latterlig.

Det har vært vanskelig i mange samiske kristne miljøer å snakke åpent om at kirkens misjon innebar en krenkelse av det samiske folkets åndelige og kulturelle verdier. Det har også vært et tabu å åpent anerkjenne at samisk åndelig tradisjon fra et kristent synspunkt kan representere positive åndelige verdier, og ikke bare negative. Antakelig har begge deler vært opplevd vanskelig fordi man har følt at det innebærer å gå på akkord med ens kristne tro.

Jeg mener at det ikke behøver å være slik, og at en oppgave for en fremtidig samisk dialogisk teologi handler om å gi hjelp til å snakke sannere og mer anerkjennende om egen historie. En viktig oppgave for samisk dialogteologi består i å skape tryggere rom for en slik samtale, bl.a. i kraft av å være i besittelse av andre språklige teologiske ressurser for dialog enn et dikotomisk språk som maler i svart-hvitt.

Å forstå dialogisk teologi i et slikt forsoningsperspektiv gir mening enten dialogen tar form som ren intern kristen dialog, som åpen kulturell dialog i det samiske folket, eller som dialog mellom personer med definert ulikt religiøst ståsted. På alle nivåer vil det være behov for at slik dialog virker forsonende.

Et tredje viktig steg i forsoningsprosesser handler om gjenopprettelse, dvs. opplevelsen av at ting repareres og gjøres helt igjen (Johnsen 2013:19–20). Denne dimensjonen ved dialogisk teologi møtte jeg i 1996 under et studieopphold på et teologisk senter drevet av og for urfolk i United Church of Canada. Studentene kalte senteret for «et helbredelsens sted» (Johnsen 1997:31ff). De var alle på ulikt vis rammet av det sosiale og kulturelle traumet som preget denne urfolkskonteksten, noe som iblant kom til overflaten når de arbeidet. Det handlet blant annet om smerten og sinnet som mange bar på overfor det kirken hadde gjort mot deres folk. Denne smerten ble løst ut på måter som virket helbredende når de arbeidet i sirkelen. Og den dypeste helbredelse, fortalte lederen, skjedde når folkets fortellinger og Bibelens fortellinger smeltet sammen: «[D]en dypeste helbredelsen, den viktigste, [...] handler om at vi velger å snakke om vår åndelighet. Vi fører sammen det vi har lært om vårt folk med bibelfortellingene og holder dem sammen. Og når vi gjør det, går helbredelsen dypest. For da forenes Guds ord [...] med undervisningen fra våre *elders*, og folk blir sterke. Nå vet de ikke

bare i hodet at de er ålreit. Nå vet de i sin ånd, i dypet av seg selv, at de er Guds barn» (Johnsen 1997:31ff).

Dialogteologi som identitetsprosjekt

Eksempelet fra Canada viser at dialogteologi i en urfolkskontekst ikke bare bør sees under perspektivet dekolonisering og forsoning. Det er samtidig uttrykk for et eksplisitt kristent identitetsprosjekt – en søken etter en kristen selvforståelse i rammen av egen tradisjon og historie.

Den afrikanske teologen Kwame Bediako påviser at identitetsspørsmålet er en sentral, men ofte oversett faktor i kristen teologi. I boka *Theology and Identity* (1999) sammenlikner Bediako fire av kirkefedrene med fire afrikanske teologer fra det 20. århundre. Han viser her at spørsmålet om kontinuitet med egen kulturell-åndelig tradisjon er et nøkkelspørsmål i begge kontekster. Mens den teologiske utviklingen i oldkirken oftest er studert med den kristne dogmedannelsen som innfallsvinkel, hevder Bediako at den viktigste driveren i oldkirkens teologiske prosesser er spørsmålet om kristen identitet.⁵ I et slikt perspektiv vil mange fremholde retten til å utvikle teologi i rammen av egen åndelig-kulturell tradisjon. Den kristne antropologen Paul Hiebert kaller unge kirkers *right to read an interpret the Scriptures for themselves* for retten til *self-theologizing* (1985:193ff).⁶

Arbeidet med samisk teologi de senere år har nettopp vektlagt muligheten for samisk kristen selvforståelse i forlengelsen av egen kultur og tradisjon. Ett eksempel er den sørsamiske presten Bierna Leine Bienties arbeid med inkludering av samisk tradisjon i sørsamisk gudstjenesteliv (2008 og 2013). Min bok *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap* må også forstås i dette perspektivet (Johnsen 2007).

Selv om dette kapittelet antakelig er det første forsøket på å teoretisere om «dialogteologi» i samisk perspektiv, dreier det seg altså ikke om noe radikalt nytt. Det handler heller om en utdyping og utvidelse av de teologiske prosessene som allerede har foregått i mange år.⁷ Når jeg nå gir det merkelappen dialogteologi, signaliserer jeg imidlertid tydeligere at en samisk teologi innebærer en dialog med samiske *åndelige* tradisjoner.

---

⁵ Ifølge Bediako er særlig Justin Martyr og Clements av Aleksandria teologer som utviklet ressurser for fortolkning av kristen identitet i egen kulturkontekst (1999:137–222).

⁶ Henvisning til «unge kirker» viser at problemstillingen er særlig assosiert med den såkalte tredje og fjerde verden. Hieberts omtale av *self-theologizing* som *the fourth self* viser til de tre «selvene» formulert av Tre-selv-kirken i Kina: *self-supporting, self-governing* og *self-propagating*.

⁷ Samisk kirkeråd initierte fra oppstarten av identitets- og bevisstgjøringsprosesser i samisk kirkeliv gjennom et arbeid med samisk kristendomsforståelse og teologi (jf. Samisk kirkeråd 2011:50).

Avsluttende teologisk utblikk

Dette kapittelet har beskrevet noen grunntrekk ved den samiske dialogkonteksten og pekt på sentrale utfordringer og oppgaver for en fremtidig samisk dialogteologi i lys av dette. Å utvikle en nyansert refleksjon om dette representerer et nødvendig første steg i utviklingen av samisk dialogteologi. Neste trinn vil bestå i å formulere mer spesifikke teologiske ressurser for å forstå forholdet mellom kristen og samisk åndelig tradisjon. Det er et større prosjekt som peker ut over dette kapittelet. Jeg vil imidlertid antyde noen momenter som antyder en vei videre.

Det første handler om religionsteologi. Religionsteologi drøfter hvordan man fra et kristent ståsted kan forstå forholdet mellom kristen tro og andre religioner. Det er vanlig å skjelne mellom tre modeller (eksklusivisme, inklusivisme, pluralisme).⁸ Jeg skal i fortsettelsen knytte et kort resonnement til de to første modellene med referanse til det som er sagt om dikotomisk språk.

Den eksklusivistiske modellen anser kristne og ikke-kristne religioner som ikke-kompatible størrelser. Det logiske blir da at ikke-kristen religion må *erstattes* av kristen religion. Av denne grunn er den eksklusivistiske modellen også kalt for en «erstatningsmodell» (Knitter 2002). Logikken i den inklusivistiske modellen er imidlertid at Gud har søkt å gjøre seg kjent i alle kulturer, og at det alltid vil være noe man har grepet, om så på en foreløpig måte. Kristen tro forstås i denne modellen som en *oppfyllelse* av det gode og de håp som allerede finnes i andre religioner. Derfor er denne modellen også kalt «oppfyllellesmodell» (Knitter 2002).⁹

Bevegelsen fra en teologi basert på en erstatningsmodell til en teologi basert på en oppfyllellesmodell representerer en bevegelse fra en ren dikotomisk tenkning til en bibelsk basert teologi som utvikler mer nyanserte tilnærminger.¹⁰ Mye kontekstuell teologi fra Asia, Afrika og ulike urfolkskontekster er bygd på en slik oppfyllellesstenkning. Noen forstår den tradisjonelle religiøse arven som et slags «gammeltestamente» som blir bekreftet, oppfylt og korrigert av evangeliet (Charlston 1996).

---

⁸ For nærmere omtale av religionsteologiske modeller, se kapittel X og X i denne boka.

⁹ Knitter opererer for øvrig med fire religionsteologiske modeller og ikke tre, men hans to første modeller, erstatningsmodellen og oppfyllellesmodellen, tilsvarer den eksklusivistiske og inklusivistiske modellen.

¹⁰ Mens erstatningsmodellen var dominerende i kristen misjonstenkning under første del av 1900-tallet, vokste oppfyllellesmodellen fram som et stadig viktigere alternativ fra rundt midten av 1900-tallet. Det hang særlig sammen med fremveksten av stedegne teologier i den tredje og fjerde verden.

Dette innebærer ikke ukritisk omfavning av andre religiøse tradisjoner, men at man utvikler andre kriterier enn hvorvidt noe faller innenfor/utenfor «den kristne pakken». Bediako mener en genuin Kristus-bekjennelse kan uttrykkes innenfor ulike religiøst forankrede virkelighetsforståelser, og som kriterium velger han i stedet å snakke om indikatorer som peker mot/bort fra Kristus (2004:34–45). Det grunnleggende spørsmålet blir da heller hva som blir sentrum og periferi i folks virkelighetsforståelse og praksis, og hvordan man relaterer det perifere til sentrum.

Religiøse virkelighetsforståelser kan etter min mening sammenliknes med hus som mennesker lever sitt liv i. En erstatningsteologisk tilnærming tilsier at hele huset må rives, og et nytt bygges opp. En oppfyllelsesteologisk modell er åpen for at huset i ulik grad får stå, og at mye av inventaret får bli. Evangeliet og troen på Kristus vil imidlertid gi huset et nytt sentrum, og kanskje blir det ommøblert. Om man blir i denne metaforen, blir spørsmålet om autentisk kristen tro og praksis mer et spørsmål om hvordan man orienterer seg i dette huset, enn et spørsmål om å flytte ut. Det er mulig å hevde at det finnes kontinuitet i samisk virkelighetsforståelse innenfor f.eks. mange læstadianske lokalsamfunn i tråd med en slik tenkning.¹¹ Mye av det gamle huset er fortsatt intakt, men troen på den treenige Gud er sentrum og overbygning.¹²

Virkelighetsforståelse er derfor mitt siste punkt. Jeg spør meg selv om det vi egentlig drøfter, like mye er dialog mellom virkelighetsforståelser som dialog mellom religioner.¹³ I så fall: Hva er da grunnen til at en sekulær virkelighetsforståelse oftest får fremstå som en religiøst nøytral dialogpartner for kristen teologi, mens en religiøst basert virkelighetsforståelse fremstår som en mer suspekt dialogpartner? Men stiller vi ikke grunnleggende likt? Er ikke moderne vestlig teologi i et slikt perspektiv like mye kontekstuellet preget som afrikansk teologi eller samisk teologi?

A skape dialog mellom samiske og majoritetskirkas kristendomsforståelser fremstår i dette lyset som et sideprosjekt ved en fremtidig samisk dialogteologi. Innsteget bør da ikke være dialog mellom før-kristen og kristen virkelighetsforståelse. Det handler mer om dialog mellom kristendomsforståelser som i ulik grad er preget av henholdsvis tradisjonelle og sekulære kosmologier. Dette peker også på at det jeg har skrevet, har overføringsverdi for en

---

¹¹ Myrvoll mener å påvise dette i sin studie (2010) av kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse i et lulesamisk læstadiansk preget lokalsamfunn.

¹² Mitt arbeid med materiale fra en nordsamisk kontekst peker, liksom Myrvolls funn, i denne retning (Johnsen 2005).

¹³ Ifølge Alles (2010:43) hevder Smart i boka *Worldviews, Crosscultural Explorations of Human Beliefs* (1983) at studiet av religioner først og fremst er et studium av verdensbilder.

bredere norsk kontekst. Kapittelet viser at klassisk mainstream teologi i stor grad baserer seg på kulturelle forutsetninger og kosmologier. En erkjennelse av at vi alle dypest sett er preget av våre kulturelle virkelighetsforståelser, er et godt utgangspunkt for å arbeide med dialog.

Litteratur

Alles, Gregory 2010. «The study of religions: the last 50 years», i John Hinnells (red.): *The Routledge Companion to the Study of Religion. Second Edition*. London & New York: Routledge, 39–55.

Almelid, Johanna Hundvin 2014. «Teltet for å tilfredsstille de ‘underjordiske’» i Dagen 21.08.2014. <http://www.mhs.no/uploads/2014-08-21-teltet-for-tilfredsstille-de-underjordiske.pdf> , lest 02.08.2015.

Bediako, Kwame 1999. *Theology and Identity. The Impact of Culture upon Christian Thought in the Second Century and in Modern Africa*. Oxford: Regnum Books International.

Bediako, Kwame 2004. *Jesus and the Gospel in Africa. History and Experience*. New York: Orbis Books.

Bientie, Bierna 2008. «Sørsamisk dåpsliturgi», i Stig Lægdene (red.): *Praktisk-kirkelig årbok – teologi nedenfra*. Tromsø: Kirkelig Utdannings-senter i Nord, 69–74.

Bientie, Bierna L. 2013: Foredrag om sørsamisk liturgiarbeid i naturens rom på seminaret «Hellig Ord om hellig jord. Naturen i våre kristendomstradisjoner» på Samiske kirkedager i Mo i Rana 10.08.2013: http://www.samiskekirkedager.no/wp-content/uploads/2013/08/SKD_2013_Hellig_Ord_Hellig_jord_Bierna_Bientie.pdf, lest 13.08.2015.

Blystad, Stig-Øyvind 2014. «Ånde-test får ros fra kirken og refs fra Frp» i Vårt Land nett 20.08.2014. <http://www.vl.no/troogkirke/ande-test-far-ros-fra-kirken-og-refs-fra-frp-1.88762> , lest 02.08.2015.

Charlston, Steve 1996. «The Old Testament of Native America», i James Treat (red.): *Native and Christian. Indigenous Voices on Religions Identity in the United States and Canada*. New York & London: Routledge.

Chilisa, Bagele 2012. *Indigenous Research Methodologies*. Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC: Sage Publications.

Gjerdrum, Øystein 2013. «Skammen og frykten holder livet tilbake», i Tore Johnsen og Line Skum (red.): *Erkjenne fortid – forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Orkana forlag, 65–78.

Hackett, Rosalind I.J. 2010. «Anthropology of religion», i John Hinnells (red.): *The Routledge Companion to the Study of Religion. Second Edition*. London & New York: Routledge, 165–185.

Henriksen, Tor Harald 2014. «Her ber Statsbygg de «underjordiske» om tillatelse til å sette opp nytt bygg» i VG nett 19.08.2014. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/her-ber-statsbygg-de-underjordiske-om-tillatelse-til-aa-sette-opp-nytt-bygg/a/23277521/> , lest 02.08.2015.

Hiebert, Paul G. 1985. *Anthropological Insights for Missionaries*. Grand Rapids: Baker Book House.

Internet Encyclopedia of Philosophy 2015. «Jacques Derrida (1930—2004)» i Internet Encyclopedia of Philosophy. A Peer-Reviewed Academic Resource 2015. <http://www.iep.utm.edu/derrida/>, lest 13.08.2015.

Johnsen, Tore 1997. *In the Circle of Life – analyse av nordamerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk kirkelig kontekst*. Oslo: Det teologiske Menighetsfakultet.

Johnsen, Tore 2005. *Sámi luondduteologiija – Samisk naturteologi: på grunnlag av nålevende tradisjonsstoff og nedtegnede myter*. Stensilserie D nr. 4. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Johnsen, Tore 2007. *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*. Oslo: Verbum.

Jordheim, Trygve W. 2014. «Krevende å la åndene være høringsinstans i byggesaker» i Vårt Land nett 20.08.2014. <http://www.vl.no/meninger/krevende-å-la-åndene-være-høringsinstans-i-byggesaker-1.88758> , lest 02.08.2015.

Knitter, Paul F. 2002. *Introducing Theologies of Religions*. Maryknoll, New York: Orbis Books.

Kristoffersen, Tor Kjetil 2014. «Ba de underjordiske om lov til å bygge nye kontorer» i iFinnmark 20.08.2014. <http://www.ifinnmark.no/nyheter/ba-de-underjordiske-om-lov-til-a-bygge-nye-kontorer/s/1-47-7539113> , lest 02.08.2015.

Kuokkanen, Rauna 2009. *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Karasjok: ČálliidLágádus.

Larsson, Carl-Göran og Idivuoma, Samuel 2014. «Sov på tomte til nybygget» i NRK Sápmi nett 19.08.2014. <http://www.nrk.no/sapmi/sov-pa-tomta-til-nybygget-1.11888091> , lest 02.08.2015.

Myrvoll, Marit 2010. «Bare gudsordet duger». *Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Nergård, Jens-Ivar 2013. «Fremmedgjøringen av samisk selvforståelse», i Tore Johnsen og Line Skum (red.): *Erkjenne fortid – forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*. Stamsund: Orkana forlag, 47–64.

NRK P2 / NRK 2 2014. «Dagsnytt atten» sendt 21.08.2014. <https://tv.nrk.no/serie/dagsnytt-atten-tv/NNFA56082114/21-08-2014> , sett 02.08.2015.

Pulk, Åse og Losvik, Ole-Kristian 2006. «Ber ånder om byggeløyve» i NRK Troms nett 08.06.2006. <http://www.nrk.no/troms/ber-ander-om-byggeloyve-1.589501> , lest 02.08.2015.

Rein, Marit 2006. «Ber om byggetillatelse fra ånder» i Nordlys nett 07.06.2006.
<http://www.nordlys.no/nyheter/ber-om-byggetillatelse-fra-ander/s/1-79-2137877> , lest 02.08.2015.

Samisk kirkeråd 2011. *Strategiplan for samisk kirkeliv*. Oslo: Kirkerådet.

Ságat 2014. «Samene og åndsmaktene» leder i Ságat 26.08.2014.
<http://www.sagat.no/ledere/2014/08/26/samene-og-åndsmaktene/> , lest 02.08.2015.

Sharpe, Eric J. 2010: «The study of religion in historical perspective», i John Hinnells (red.): *The Routledge Companion to the Study of Religion. Second Edition*. London & New York: Routledge, 21–38.

Smith, Linda Tuhiwai 2012. *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples. Second Edition*. London & New York: Zed Books / Dunedin: Otago University Press.

Tutu, Desmond og Mphu 2014. *The Book of Forgiving. The Fourfold Path of Healing ourselves and the World*. New York: HarperOne – HarperCollins Publishers.

Wikipedia 2015. «Dekonstruksjon». <https://no.wikipedia.org/wiki/Dekonstruksjon> , lest 13.08.2015.